

XVII. századi szellemi életünk egyik leginkább meghatározó irányához, a neosztoicizmushoz köthető Szenci Monár Albertnek életében megjelent utolsó fordítása a *Discursus de summo bono, értekezés a legfőbb jóról*. Az eredeti mű Ziegler (Georgius Ciegler Tegelmeister) rigai prédikátor erkölcsfilozófiai értekezése, „amelynek háttérében a XVI. század végi családott polgárság világgépe áll”. (110. o.) A kor embere a reneszánsz és a humanizmus lendületének megtörése után, a háborúk és a gazdasági hanyatlás miatt bizonytalanná vált létben etikai síkon próbál új életeszményeket keresni. Ezt Ziegler a hitben, mint igaz, teljes és állhatatos jóban jelöli meg, ez segíti az embert abban, hogy transzcendens irányultságú életet élhessen. Szenci fordításának bemutatásán és értékelésén kívül gondolatgazdag, összehasonlító elemzést kapunk Ziegler munkájának filozófiatörténeti előzményeiről, Boëthius *Consolatio philosophiae* című művéről, valamint kortárskapcsolatáról, Justus Lipsiusnak, a neosztoicizmus legnagyobb alakjának *De Constantia*járól.

A kötetet a Humanizmus és reformáció sorozat gyakorlatának megfelelően idegen nyelvű (itt német) összefoglalás és névmutató zárja.

Vásárhelyi Judit több mint egy évtizede kutatja módszeresen Szenci Molnár Albert életművét. E kutatások alaposságát, tudományos igényességét már korábban is két könyvével és számos tanulmányával dokumentálta. Mostani munkája újból bizonyosságát adja elmélyültségének. Rendkívüli mértékben kiszélesíti Molnár Alberttel kapcsolatos eddigi ismereteinket, árnyalja és elmélyíti irodalmunk e nagy alakjáról alkotott képünket. Könyve ezért a legszélesebb irodalmat értő közönség érdeklődésére tarthat igényt. Tudományos szempontból pedig nemcsak a Szenci-filológiában lesz nélkülözhetetlen, hanem mindenki számára, aki a XVII. század első felének irodalmi életével, intellektuális mozgalmával, irányzataival foglalkozik. (Akadémiai Kiadó, 1985.)

HELTAI JÁNOS

KÖPECZI BÉLA: MAGYAROK ÉS FRANCIÁK XIV. LAJOSTÓL A FRANCIA FORRADALOMIG

Tizenöt, korábban tudományos folyóiratok lapjain, szövegkiadások bevezetéseként vagy nemzetközi kollokviumok anyagában megjelent, a szakmai körök számára nem ismeretlen tanulmányt fog egybe Köpeczi Béla kötete. Így, egy könyvbe gyűjtve azonban még

annak a számára is jóval többet mondhatnak ezek az írások, aki külön-külön már olvasta őket: egymást kiegészítve, egymásnak háttérként vagy előzményül szolgálva, az eddigieknél teljesebb, hitelesebb képet alakítanak ki a 17. és 18. századi francia–magyar kapcsolatok történetéről. A kötet egészét az interdiszciplináris megközelítés igénye jellemzi. Többnyire még az egyes tanulmányokon belül is szervesen összekapcsolódik az eseménytörténet előadása az eszmétörténeti értékeléssel, illetve — ahol irodalmi művek tárgyalásáról van szó — a műfaji és a stilisztikai kérdések elemzésével. A két ország kulturális kapcsolatainak vizsgálata során Köpeczi az összehasonlító irodalomtörténet korszerű módszereit alkalmazza. Nem éri be azzal, hogy leírja az egyes szerzőknek a másik országban kibontakozó hatását, hanem arra törekszik, hogy minél részletesebben feltárja azokat a feltételeket és körülményeket, amelyek e hatás befogadását lehetővé tették. Kutatásaiban felhasználja a különböző franciaországi kéziratárak, levéltárak anyagát, s — mint az előszóban írja — tekintetbe veszi „a kor közvéleményét befolyásoló úgynevezett másodrendű irodalmat, gazette-eket, folyóiratokat, pamfleket, történeti és földrajzi munkákat” is (10).

A tömegkommunikációs eszközök fejlődésének bővületében élő mai olvasó számára meglepően hangzik az előszónak az a megállapítása, hogy „XIV. Lajos Franciaországa jobban ismerte Magyarországot, mint az 1848-as, de hozzátehetjük, mint akár a 20. század második felének Franciaországa” (5). A hazánk iránt akkor megnyilvánuló erős érdeklődés természetesen abból fakadt, hogy a török háborúk, illetve a Habsburgok ellen vívott függetlenségi harcok a francia politikát is közvetlenül érintették. Köpeczi ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy a Magyarországgal kapcsolatos francia politika erősen ellentmondásos volt. Saját országában XIV. Lajos keményen fellépett a rendiség maradványai ellen, a protestánsokat pedig a nantes-i ediktum visszavonásával megfosztotta addig élvezett jogaiktól, s kegyetlenül üldözte őket — külpolitikai téren viszont, Franciaország hatalmi érdekei miatt, összeköttetést keresett a Bécs ellen küzdő magyar rendekkel, amelyeknek követelésesei között a protestánsok elnyomásának megszüntetése is szerepelt. Ez a francia–magyar kapcsolat azonban még Rákóczi szabadságharcának idején sem vált szerződésben szabályozott szövetséggé. Mint Köpeczinek e szövetség tervéről szóló tanulmánya kifejti, XIV. Lajos hosszú ideig azzal tért ki a szerződés elől, hogy nem köthet szövetséget egy másik uralkodó alattvalóival, 1707 után pedig, amikor az önödi országgyűlés már kimondta a trónfosztást, a hadi helyzet alakulása tette a franciák szemében időszerűtlenné a kérdést.

Igen érdekesek a kötetnek azok az írásai is, amelyek francia szerzőknek a magyarországi eseményekről írt műveit (Jean Leclerc Thö-

köly-életrajzát, Le Noble-nak Rákóczi felkeléséről szóló könyvét, illetve Louis Lemaire-nek évtizedekkel később publikált munkáját) ismertetik. Ezek a művek, számos tévedésük és — főként Lemaire esetében — vitatható szemléletük miatt, nem tekinthetők történeti forrásoknak, de számot adnak arról, miképpen vélekedtek Franciaországban a magyar függetlenségi küzdelmekről. Többször vissza-tér például a portyázó harcmodor kritikája (70, 121). Erről a harcmodorról egyébként tudjuk, hogy maga Rákóczi is elégtelennek tartotta a háború győztes megívásához, s hadtudományi munkásságának középpontjában épp egy reguláris haderő létrehozásának a kérdései álltak.

Irodalomtörténeti szempontból Köpeczi Béla tanulmánykötetének főként azok a részei fontosak, amelyek az emlékirat műfaji problémáival foglalkoznak. Bethlen Miklós apokrif, valójában Dominique Révérend által írt francia emlékirataiban például sajátos módon kapcsolódnak össze a kor divatos, gáláns regénytípusának és a szorosabb értelemben vett mémoires-nak az elemei (45–49). Rákóczi *Emlékiratainak a Vallomásokhoz* való viszonyára mindenekelőtt az jellemző, hogy még az *Emlékiratokban* is jelen van a fejedelemnek a *Vallomásokban* kifejeződő mély önvizsgálata, önkritikája, amelynek révén az *Emlékiratok* valahol az augustinusi confessio és a francia mémoires között helyezkedik el (217). A mű eszmetörténeti helyét kutatva Köpeczi részletesen elemzi Bossuet és Fénelon hatását Rákóczi felfogására, ugyanakkor megvizsgálja a fejedelem írói munkásságának a hazai előzményekhez, a régebbi magyar történetíráshoz való viszonyát is (209–210). Szintén a források részletes elemzésével tűnik ki a II. Rákóczi Ferenc politikai és erkölcsi végrendeletéről szóló tanulmány, amely egyúttal arra is felhívja a figyelmet, hogy a munkát 1751-ben megjelentető francia kiadó milyen részleteket (s feltehetőleg milyen megfontolásból) hagyott ki a kézírathoz képest, például az uralkodónak a háborúban való viselkedésével, illetve a XIV. Lajosra nagyon is jellemző hódító háborúkkal kapcsolatban (266).

Az elsősorban komparatistikai tárgyú dolgozatok közül emeljük ki a *Montesquieu és a magyar feudalizmus* címűt, amely mindkét irányból megközelíti a témát: egyrészt azt a képet vázolja föl, amelyet a Magyarországra látogató — s az itteni állapotokat, a magyar nemesség erkölcsi hagyományait és politikai szerepét idealizáló — francia filozófus hazánkról kialakított, másrészt azt az eszmetörténeti folyamatot, amelynek során Montesquieu műveit egymástól igen különböző irányzatok használták föl Magyarországon, a mérsékelt reformokat elfogadó nemességtől egészen a századvég magyar jakobinusaiig, akik azután „túl is mentek rajta” (333). Érdekes a *Télémaque*-nak, Fénelon nevezetes regényének számos fordításáról és át-

dolgozásáról, valamint ezek alapján a mű magyarországi befogadásának feltételeiről szóló elemzés (*A magyar Téli-maque*), illetve annak vizsgálata, hogyan használja föl Voltaire a magyar történelem eseményeiből vett példákat saját felfogásának igazolására, többek között akkor, amikor az anarchiát előidéző választókirállyal szemben az örökösödés alapján történő trónutódlás előnyeit hirdeti (*Voltaire és a magyar történelem*). Voltaire még Nagy Lajos magyar királyban is a maga filozófiai nézeteinek előfutárát látja, egy olyan „filozofikus szellem”-et, aki bölcs törvényeket hozott, szerette az irodalmat, foglalkozott a geometriával és az asztronómiával a babonás szokások ellen küzdve pedig eltörölte a tüzes vas és a forró víz próbáit (358–359).

A felvilágosodás századának reális képéhez, mint Roland Mortier kutatásai bebizonyították, e századnak nemcsak fényei, hanem árnyai is hozzátartoznak. Egy ilyen „árny”-nyal, „a felvilágosodás egyik botránykövé”-vel: a vámpírokban való hit rendkívül nagy elterjedésével Köpeczi is foglalkozik (337. kk.). Főleg Német- és Franciaországban esett sok szó az állítólag magyarországi vámpírokról, amelyekkel kapcsolatban a történeti és a néprajzi vizsgálatok azóta kimutatták, hogy a bennük való hit nem a magyarság körében alakult ki (351–352).

A 18. század irodalmának Európa-szerte kedvelt alakja volt a „vadember”, aki – mint legismertebb példája, Voltaire *L'Ingénu* című munkájának hőse – a civilizált társadalomba csöppenne látszólag naiv, de nagyon is megalapozott bírálatot mond e társadalom viszásságairól. Köpeczinek a vadember-jelképpel foglalkozó írása főként abból a szempontból jelentős, hogy figyelmét nem korlátozza a francia és a magyar irodalomra, hanem Közép- és Kelet-Európa több más országára is kiterjeszti. A szélesebb perspektíva annál inkább indokolt, mivel a kölcsönös átvételek ezt a témát illetően is összekapcsolják a térség irodalmait. Olyannyira, hogy Verseggy Ferenc *Gróf Kaczaifalvy László, avagy a természetes ember* című regénye, amelyet Köpeczi a patriarkális viszonyok idealizálásának a magyar irodalomban is jelentkező tendenciájára hoz fel „mindenek előtt” említendő példaként, valójában csak átdolgozása August Heinrich Lafontaine *Der Naturmensch* című, 1792-ben keletkezett művének.

Ez az utóbbi kiegészítés tulajdonképpen már (az egyébként csekély számú) kritikai észrevételeink sorába tartozik. A szóban forgó tanulmányban pontosabbá kellene tenni továbbá azt a mondatot, amely szerint a természeti állapottal kapcsolatos vitát az is élénkítette, „hogy a 18. század végén, 19. század elején vadembereket és vadgyermekeket találtak, akiket megpróbáltak megnevelni és a társadalomba beilleszteni” (405). Nos, ilyen elfogott „vademberek”-ről a

18. század végénél jóval korábban, már a 14. századtól fogva van tudomásunk: az egyenlőtlenség eredetéről szóló értekezésének jegyzeteiben Rousseau egy 1344-es, egy 1694-es és egy 1719-es esetre hivatkozik. Magyarországról sem csupán a Köpeczi által a 411–412. lapon bemutatott brassói vadember az egyetlen példa: Lucien Malsonnak a kötet jegyzetanyagában is (415) említett könyve (*Les enfants sauvages. Mythe et réalité*. Paris, 1964. 48–49.) két további esetet ismertet, a Zólyom megyei Korpona („Karpfen”) mellett 1767-ben talált vad leány, illetve a Tomko nevű, ugyancsak 18. századi szepességi vadember történetét, akikkel egyébként a témát feldolgozó korabeli francia munkák is foglalkoztak, többek között Pierre-Joseph Bonnaterre: *Notice historique sur le sauvage d’Aveyron* (1800) című könyve.

Néhány helyen az olvasó pontosabb tájékoztatására hasznos lett volna egy-egy tömör jegyzet a csupán érintett, de ki nem fejtett kérdésekkel kapcsolatban. Ilyen például a 220. lapnak az a mondata, amely megemlíti, hogy ma „a függetlenségi harcok értékelése körül újabb viták támadnak”. Vajon mindenki tudja-e, milyen vitákról van szó? „A nyugat-magyarországi polgárházakban vagy kastélyokban található, a *Télémaque* jeleneteit megelevenítő freskók” (296) iránt érdeklődőket is útba igazíthatná egy utalás Galavics Gézőnek a *Művészet és felvilágosodás* (1978) című kollektív tanulmánykötetben épp e témáról szóló, gazdagon illusztrált cikkére. Itt említjük meg, hogy magyarázatot kívánt volna a *Bécsi Magyar Mercurius*-nak az a kitétele is, amely Robespierre-t „emberi formába öltözött csudá”-nak mondja (440), hiszen a „csuda” szó ebben az esetben (akárcsak Faludi munkáinak nem egy helyén) „szörnyeteg”-et jelent.

Mindezek persze részletkérdések. Az egész kötet megszerkesztését illetően csupán azt a megjegyzést tehetjük, hogy az egyes tanulmányok közötti utalások rendszerét valamivel jobban ki lehetett volna dolgozni. A 224. lapon lévő 27. jegyzet például Köpeczi Bélának egy olyan, még 1955-ben megjelent ItK-cikkére hivatkozik, amely – kis változtatásokkal – a jelen kötetben is megtalálható: inkább ez utóbbinak a lapszámát kellett volna megadni. A 262. lapon az olvasó, hogy Rákóczi „még Fénelon *Télémaque*-ját is fel akarta használni a Nemesi Kompania erkölcsi-politikai nevelésére”, ám a szerző nem utal arra, hogy a kötetnek egy másik írásában, a 291–292. lapon ugyanerről az adatról részletesebben szól. A tanulmányok pontosabb egymáshoz igazításával azt a szépséghibát is ki lehetett volna küszöbölni, hogy Claude Michel de Sacy-tól ugyanaz a hosszú idézet két alkalommal (197, ill. 395–396) két különböző fordításban szerepeljen, ráadásul (valószínűleg az eltérő, de jelöletlenül maradt mondatkihagyások miatt) egymást tartalmi szempontból sem

mindenütt fedő szöveggel, sőt, az idézet forrásaként (a 226. lap 52. jegyzetében, illetve a 401. lap 51. jegyzetében) más-más lapszámra való hivatkozással, amelyek közül az egyik nyilvánvalóan hibás.

A felsorolt kritikai észrevételek azonban a gazdag, szép munkának csak egy-egy részletére vonatkoznak, ám semmit sem vonnak le az egész könyvnek fentebb méltatott értékeiből. A kötet anyagát jól megválogatott, érdekes képanyag és gondosan összeállított névmutató teszi teljessé. (Szépirodalmi, 1985.)

VÖRÖS IMRE

AZ ELTE RÉGI MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TANSZÉKÉNEK KIADVÁNYAIRÓL

A következőkben négy olyan kiadványt ismertetek, melyek abban közösek, hogy valamennyi az ELTE Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke gondozásában jelent meg, annak „vonzáskörében” dolgozó fiatal kutatók, egyetemi hallgatók tanulmányait teszi közzé.

Elsőként kell szólni a *Prodromus* címen megjelent, míves kiállítású kis kötetről, amely Tarnai Andort köszönti 60. születésnapja alkalmából. Mint a cím is utal rá: az egy-két oldalas dolgozatok csak *előfutárai* a Tarnai professzor aspiránsainak, volt tanítványainak keze alól majdan kikerülő nagyobb műveknek. A kötetben számos érdekes tanulmányt olvashatunk, így az Érdy-kódex egy legendájáról, könyvészeti, rétorikatörténeti, az alkalmi beszéd kutatásával kapcsolatos témákról. Először látnak napvilágot Janus Pannonius eddig ismeretlen epigrammái — Weöres Sándor fordításában —, valamint Israel Voldiuss egykorú verse Zrínyi hadjáratáról, ugyancsak magyar nyelven.

Írók és művek a XVII—XVIII. sz.-ban (szerk.: Lancsák Gabriella és Hargittay Emil) Budapest, 1984.

A kötetben közreadott, magasfokú szaktudásról tanúskodó négy tanulmányról érdemes külön-külön is szólni. (Valamennyi szerzője egyetemi hallgató.)

Lanzeritsch Mária dolgozata Komáromi Csipkés György 1651-ben, Utrechtben előadott *Oratio Hebraea*-jának értő elemzését adja, különös figyelemmel annak héber—magyar összehasonlító etimológiáira. Kimutatja, hogy húsznál is több azoknak a magyar szavak-